

УДК 821.161.-94.09

DOI: 10.32626/2309-7086.2026-23.214-224

Олеся Трофимюк

ORCID 0000-0001-9572-1836

аспірантка кафедри української мови
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнka
trofymiuk.o@kpn.edu.ua

ЩОДЕННИКОВА САМОРЕФЛЕКСІЯ В КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ ЧАСОПРОСТОРИ

У статті описано щоденникарство в українській літературі з погляду осмислення жанру щоденника як одного із ключових жанрів у художньо-документальній прозі. У фокусі дослідження – тексти від доби середньовіччя до сучасних постмодерністських практик новітнього часу, й записників, створених в період російсько-української війни. Широка вибірка текстів свідчить про спадкоємність діарійної традиції. Головною ознакою щоденників, яка відрізняє їх від інших різновидів нефікційної прози, є суб'єктивна оцінка авторського «я» в контексті історичних процесів доби. Зазначено, що діарійні тексти сприймаються як метажанрове явище, яке поєднує елементи мемуаристики, нотаток, філософсько-публіцистичних роздумів.

Ключові слова: художньо-документальна проза, щоденник, портрет, автор, текст, типи щоденників, метажанр, поетика.

Постановка проблеми. Серед жанрових різновидів художньо-документальної прози особливе місце належить щоденнику. Діарійні тексти корелюються на межі історичного документа і художньої творчості. Основне їхнє завдання – фіксація побаченої, почутої, внутрішньо пережитої події, яка щойно сталася. Діаріуш зазвичай пише про себе і не розрахований на публічне сприймання, автор записує події особистого життя, здебільшого в монологічній формі, хоча може бути й внутрішньо діалогічна полеміка із самим собою, з уявним опонентом тощо.

Щоденники мають важливе культурологічне значення, оскільки передають цілісну картину буденного життя автора. Більше того, вони є відзеркаленням певного історичного періоду. Окрім фактичного фіксування подій, автор водночас користується психологічним прийомом «сповіді» й викладає свої думки і переживання на папері. До прикладу, для шістдесятників, коли за будь-яке інакодумство карали, щоденник ставав найкращим безпечним співрозмовником. Як зазначає М. Коцюбинська, «щоденник – це завжди певне відсторонення, щаслива можливість подивитися на себе збоку, розповісти про себе і “навколо себе” мовби у третій особі. Можливість самоочищення сповіддю, звільнення від тягаря минулого, точніше своєрідне “обрубування”, залишення його поза собою» [9, с. 34].

Щоденникова традиція у вітчизняній культурі сягає тисячолітньої історії, є тяглою і добре розвинуеною. Українські діаріуші різноманітні за формою, зміс-

---

© Олеся Трофимюк, 2026

Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

том й генологічними особливостями. Тому важливо простежити еволюцію щоденника від найдавніших часів – і до сьогодення, що дозволить продемонструвати роль і місце письменницького «я» в контексті історичних процесів доби.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У щоденникознавстві залишається чимало дискусійних питань, які не можуть бути науково вирішеними без дослідження історії жанру, специфіки його функціонування як у діахронічному розвитку, так і на синхронних зрізах. Попри ґрунтовні дослідження О. Галича, Н. Ігнатів, А. Ільків, Є. Лебідь-Гребенюк, Н. Момот, О. Рарицького, К. Танчин, Л. Тарнашинської, ми все ще перебуваємо на підступах до вивчення цього жанру нефікційної прози. Більшість сучасних статей, об'єктом дослідження яких є щоденник, мають рецензійний характер. Здебільшого у дослідженнях розглядається щоденникова творчість, як правило, одного автора або окремих період функціонування щоденникових текстів.

Сьогодні відсутні спеціальні дослідження з розвитку щоденникарської традиції в українській літературі крізь призму культурно-історичного часопростору, що й зумовило актуальність теми нашого дослідження.

Мета статті – проаналізувати еволюцію щоденникарської традиції в українській літературі крізь призму культурно-історичного часопростору – від найдавніших часів і до сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Щоденникарство в українській літературі має давню і тривалу традицію. Протощоденникові риси виразно помітні ще в середньовічних літописних текстах (Київський літопис, Повесть врем'яних літ, Галицько-Волинський літопис), аґіографічній літературі, монастирських записниках й подорожніх записах. Ці перші історико-літературні твори варто розглядати як передісторію української щоденникової творчості, оскільки саме вони підготували підґрунтя для творення козацьких літописів й історичних хронік. Літописно-мемуарній прозі доби українського бароко характерні такі діарійні риси: хронологічність фіксації подій, фактографічне мислення, суб'єктивне бачення і сприйняття світу, що межує із авторськими рефлексіями й моральними сентенціями. У цьому ключі створені козацькі літописи Самовидця, С. Величка, Г. Грабянки, щоденники Я. Марковича й П. Орлика.

Цілком новаторським явищем у контексті діарійної творчості є щоденник («Журнал») Т. Шевченка [20]. Цей твір у хронологічній послідовності фіксує події з життя автора й започатковує традицію психоемоційного самоусвідомлення творчої особистості, осягнення самосутності, ролі і значення індивідуума у повсякденному житті. Для Шевченкового щоденника характерний інтелектуально-рефлексивний тип мислення, що поєднує філософсько-світоглядну компоненту, історичні оцінки, морально-етичні роздуми й медитації. Щоденник закладає підвалини особистісного реціпіювання подій і явищ із проєкцією на самоосмислення зовнішніх і внутрішніх чинників повсякдення, що відображають суб'єктивну модель авторського осягнення реалій буття. Цю традицію продовжують послідовники Т. Шевченка – П. Куліш, Марко Вовчок, І. Нечуй-Левицький, М. Драгоманов. У їхній діарійній творчості виразними є ознаки інтелектуального письма, психологізму, осягнення націєтворчих процесів. Як справедливо зауважує Є. Лебідь-Гребенюк, «“Журнал” Тараса Шевченка з-поміж інших письменницьких щоденників вирізняє не лише гранична щирість <...>, а його художність, бо публіцистичний складник розчиняється в

загальному масиві тексту; описово-фіксаційний нарратив змінюється екзистенційним, образ автора із біографічної площини переноситься у художню, твориться образ автора-персонажа тексту» [10, с. 245–246].

Модерну традицію щоденникового письма започатковують І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, О. Кобилянська, В. Стефаник і М. Євшан. Опираючись на щоденникову творчість Т. Шевченка, його ідейні послідовники у своїх текстах увиразнюють психологічний аспект творчо-світоглядного мислення, що відображає внутрішні стани митців й визначає модель їхньої поведінки. Особистісне в щоденниках превалює над автобіографічним, що впливає на розмивання жанрових меж діарійних текстів. Щоденники набувають ознак метажанровості, для них характерним є поєднання в одне ціле жанрових особливостей нефікційної прози – насамперед мемуарів і записок. Діарійні тексти письменників-модерністів ламають усталену традицію поденного висвітлювання подій і радше сприймаються у площині інтелектуально-психологічного, індивідуально-екзистенційного мовомислення. Це простір, в якому конструється модель особистісної поведінки із виразним індивідуальним началом, емоційною саморефлексією.

У цьому ключі варто кваліфікувати «Щоденник» В. Винниченка [2], який за поетикальними рисами належить добі модернізму (автор вів його з 1911 до 1940 року, пізні його записи були створені у міжвоєнну добу). Дослідники кваліфікують його як твір модерністського спрямування, розгорнутий у часі. Це екзистенційно-філософський щоденник інтелектуального масштабування, у якому визначальним є культ власного «я», етичний експеримент, спроектований В. Винниченком у формі філософської максими – «честоти з собою». У ньому відстежується провокативність авторського письма, свобода висловлення думки, незалежність мислення. «Автор діаріуша цілковито спрямований у будучину, його думки належать їй. Потік життя сприймається як матеріал для творчості, а поведінка самого В. Винниченка часом виглядає як експеримент, “провокування” сюжету. Життя стає в такому разі літературою, а література втручається в житейську практику, “підказуючи” ті чи ті варіанти розвитку подій», – зазначає В. Панченко [13, с. 110].

Тяглість щоденникової традиції продовжуються у творчості митців «Розстріляного відродження» – М. Хвильового, В. Підмогильного, М. Зерова, М. Семенка, Є. Плужника. За жанровими ознаками це діарійні записи, короткі щоденникові нотатки. Характеризуються вони фрагментарністю, водночас насажені високою інтелектуальною напругою, відчуттям й осяганням катастрофи й екзистенційного конфлікту із зовнішнім світом. У щоденнику прочитується неминуче передчуття фатуму, безвиході, болю і безпорадності. Уперше у творчості М. Зерова й Остапа Вишні з’являються невольничі щоденникові записи, табірні діарійні фрагменти із виразними ознаками інтелектуальної самооборони, психологічної травми, внутрішнього конфлікту. Автори використовують стратегію маскування, зважаючи на репресивні методи, що застосовувалися до письменників каральними владними органами. Щоденник за таких умов становить загрозу для життя творчої особистості, що свідчить про згасання його потенціалу як жанру нефікційного письма.

Репресованим літературознавці називають інтелектуально-політичний щоденник С. Єфремова [5]. Цей мемуарно-публіцистичний документ потрактовується як історія літературного повсякдення 1920-х рр. XX ст. і, зокрема, безпосередня участь автора у цих процесах. «Аналогічним чином багаторіч-

ні щоденникові записи самого Єфремова можна з цілковитою підставою назвати його літературним автопортретом, – зауважує Е. Соловей. – Попри всю стриманість, мимовільно, він самохарактеризується тут і врешті постає перед нами напрочуд виразно із своєю дивовижно цілісною натурою, фантастичною працьовитістю, вимогливістю передусім до себе, але й до інших, усталеністю життєвих принципів» [16, с. 29]. У щоденнику фіксується й увиразнюється трагедія покоління представників «Розстріляного відродження»: згортання демократичних процесів, радянська Україна, тиск на інтелігенцію і її фізичне знищення. С. Єфремов оголює злочинні механізми червоного терору і на цьому тлі саморефлексує як творча особистість, яка перебуває в умовах несвободи й постійної загрози смерті. У щоденнику пріоритетним є пульсування інтелектуальної думки, акцентуація на значимості науки і культури як в особистому, так і глобальному масштабі. Щоденник дивом зберігся до нашого часу, попри постійні ризики його знищення, став документом обвинувачення системи.

Інтелектуальним щоденником дослідники називають діарійний текст А. Любченка [11]. Як і щоденник С. Єфремова, він є важливим інформаційним матеріалом для осмислення трагедії української інтелігенції. У ньому, разом з інтелектуальною напругою, пульсацією творчої думки автора прочитується страх, самоконтроль, внутрішня боротьба, надлом, відчай і безнадія. Щоденник осмислює особисту трагедію А. Любченка, що стала наслідком його участі в ідеологічних кампаніях, зорганізованих злочинною більшовицькою владою. Цей діарійний наратив характеризується психолого-сповідальними ознаками, є свідченням лояльності автора до режиму, змушує його переживати власну життєву поведінку й визнавати свою моральну вину. Сам тип письма фіксує механізми внутрішнього зламу митця, його особистої трагедії.

Поетика щоденникових записів зазнає суттєвих видозмін у творчості письменників I пол. XX ст., представників соцреалізму. Визначальною особливістю цих еґо-документів є їхня сформованість в умовах ідеологічного контролю. Особисте начало щоденника за таких умов втрачає свою сутність і набуває ідеологічного нашарування. В умовах обмеженої свободи творцями діарійного жанру є П. Тичина, М. Рильський, А. Малишко, Ю. Яновський. Їхні записи втрачають свою модерністську сутність й прочитуються як явище соцреалістичного кітчу. Самоцензура в таких текстах сприймається як форма особистісного виживання, індивідуальне «я» втрачає свою значимість і трансформується у колективне «ми». Контрольовані владою письменники під тиском тоталітарної дійсності пристосовуються до реалій часу, що призводить до згасання їхнього творчого потенціалу.

Одним із найважливіших документів епохи, який відображає внутрішній конфлікт митця і держави, є «Щоденник» О. Довженка [4]. Твір має особливе значення для розуміння трагедії митця в тоталітарному світі. Діарійні записи О. Довженка утверджують силу духу митця, який конфліктує із системою, відстоює свою україноцентричність, попри складні умови внутрішнього виживання. Це його особисті погляди на трагедію України у Другій світовій війні, переживання за мову, відповідальність за знищену культуру і злиденне життя українців. Щоденникові записи О. Довженка сприймаються як філософські рефлексії, політичні роздуми, культурні спостереження, в яких простежується біль автора, його сум, самотність і ностальгія. У культурно-історичному сенсі щоденник уособлює трагічну свідомість української нації, колективну народну травму і модель особистісного самостояння й виживання. «Випадок

Олександра Довженка надзвичайно цікавий і унікальний ще й тим, що йому єдиному стало мужності залишити детальний щоденник і хоч трохи показати нам зсередини, як же то велося митцеві соціалістичного реалізму під недремним наглядом і контролем», – констатує В. Агеєва [1, с. 399].

Близькими за проблематикою до Довженкових є «Щоденники» О. Гончара [3], що охоплюють період 1943–1995-х років. Письменник вів записи кілька десятиліть, і лише по його смерті вони вийшли друком у трьохтомному виданні. Особлива цінність цих еґо-документів полягає у їхній приналежності до різних історичних періодів, в яких відстежується зріз різних епох: започатковані вони були у сталінську добу і завершені у зв'язку зі смертю письменника вже в незалежній Україні. Перші записи стосуються його особистих рефлексій про Другу світову війну і травму повоєнного покоління. О. Гончар резюмує про підцензурний тиск радянської системи, переслідування незгодної української інтелігенції, утиски української мови і культури, знецінення національної історії. Важливими є його портретні характеристики колеґ-письменників, роздуми про сучасний йому літературний процес. В часи виборювання української незалежності щоденник стає інтелектуальним супроводом державотворення, автор оцінює постколоніальну спадщину і бачить Україну повноправним історичним суб'єктом. Літературознавці оцінюють щоденники О. Гончара як форму прихованого спротиву тоталітарній системі.

В українській діаспорі діарійна творчість творилася синхронно з материковою Україною. Відмінність лише в тому, що щоденники діаспори формувалися поза цензурними обмеженнями й заборонами. Творці цього жанру – О. Олесь, Є. Маланюк, У. Самчук, Н. Лівіцька-Холодна, О. Гай-Головко – формують колективний щоденник вигнання, в якому задокументовано їхній непростий шлях, що проліг з батьківщини на чужину, процеси адаптації в чужорідному середовищі. Щоденникові записи письменників-діаспорян є спорадичними, водночас це надзвичайно цінні літературні тексти й історичні документи водночас, які прояснюють непрості сторінки української історії, донедавна сфальшованої і викривленої радянською ідеологією. У щоденниках превалює загострена емоційність, психологічна напруга, особлива відвертість. Національний чинник є визначальним для увиразнення ідентичності й самокодифікації автора діаріуша. Таке письмо сприймається як своєрідна форма протесту абсурдній тоталітарній дійсності, спосіб самоутвердження митця в інокультурному просторі, форма спротиву асиміляції. Пізніші в часі щоденники Ю. Шевельова й І. Костецького доречно розглядати в цій площині й трактувати як документи і літературні тексти водночас. Простір свободи у діарійному письмі цих авторів сприймається як внутрішня опірність будь-яким проявам несвободи.

Щоденникова творчість письменників традиційно представлена у метажанрових інваріантах – записках, епістолярних щоденникових нотатках й мемуарних записках. Зазвичай фрагменти діарійних текстів нескладно виокремити у різножанровому масиві художньо-документальної прози письменника, що свідчить про метажанрову єдність такого типу письма. Скажімо, рукописне видання І. Огієнка «Дневникові записи митрополита Іларіона» (Вінніпег) містить фрагменти щоденникових думок, коротких записів і духовних нотаток, які прочитуються як єдине ціле. Частина тексту «Автобіографії» [12] І. Огієнка виписана у формі послідовних щоденних або щотижневих нотаток, які доречно кваліфікувати як єдиний завершений текст. Збірники листів митрополита Іларіона також наділені метажанровою природою, оскільки частина текстів поєднує щоденниковий характер, логіч-

но і послідовно вписаний в епістолярний масив. Нефікційний нарратив І. Огієнка сьогодні залишається недослідженим. Скупі згадки про ці діарійні записи вдалося відстежити у дослідженнях М. Тимошика: «“Денник” цей за 1946 рік, – зазначає вчений, – списаний у шпиталі “Ля сурс” і в притулку “Бетань” і чудом збережений, є унікальним і безцінним документом для повноти відтворення його чи не найдраматичнішого періоду життя» [19, с. 157]. Цими словами варто означувати усю художньо-документальну прозу І. Огієнка.

Щоденникарство у II пол. XX ст. залишається малопродуктивним жанром художньо-документальної прози. Причиною тут є суспільні чинники й особливості поезики такого виду письма. В умовах тоталітарної дійсності письменники, перебуваючи під жорстким контролем режиму, не мали змоги у щоденникарській творчості зреалізувати свій творчий задум і мистецький потенціал. Незалежне висловлення думки від першої особи, як того вимагала природа щоденника, провокувало репресивні заходи по відношенню до творчих особистостей, давало владі поштовх до наклепницьких звинувачень в антирадянській діяльності. Щоденник сприймався як провокативний жанр художньо-документальної прози. Попри його малочисельність, в текстах задокументовано короткотривалу демократизацію суспільного життя в період «хрущовської відлиги», висвітлено часи брежневських «заморозків», які серед незгодних авторів породили дух вільнодумства і непокори системі. Доба шістдесятництва сприймається як екзистенційний вибір представників покоління на тлі політичних репресій.

Перші щоденникові записи шістдесятників датуються кінцем 50-х – початком 60-х років XX ст. Найважна інформація і про деякі школярські нотатки майбутніх письменників, які не збереглися. Скажімо, про учнівські записи М. Вінграновського довідуємося із його пізніших нефікційних текстів. Ранні щоденники шістдесятників сприймається як форма осмислення власного «я», свідчення морального самодоростання, гартування внутрішньої свободи й прагнення до гуманістичного осягнення буття. В цей час зароджуються опозиційні настрої серед представників покоління, виникають перші конфлікти митців із системою. У такому середовищі формуються ранні недруковані щоденники В. Стуса, діарійні записи Г. Тютюнника, денники особистого характеру І. Жиленко. Вони зазвичай дифузуються в інших генологічних різновидах нефікційної прози – в епістолярії, мемуарах, записках. Авторами таких творів є А. Горська, Є. Сверстюк, І. Світличний, Л. Костенко, В. Підпалій.

Раннє шістдесятництво представлене щоденниковими записами В. Симоненка, відомими під назвою «Окрайці думок» [15]. Вони позбавлені однорідності й характеризуються мозаїчністю і фрагментарністю. Перші записи датуються 18 вересня 1962 р., останні уриваються за кілька місяців до поєтової смерті – 20 вересня 1963 р. Щоденники Симоненка – це авторські роздуми і монологи, які можуть бути потрактовані як афоризми й етичні максими. О. Рарицький пропонує їх «кваліфікувати як щоденникові записки, оскільки автор не дотримується строгої фіксації подій, а висловлює здебільшого власні судження – як реакцію на впливи зовнішнього світу» [14, с. 57]. Щоденник В. Симоненка екзистенційного характеру, в якому першорядно порушуються проблеми людської гідності, свободи існування, внутрішньої боротьби, існування людини поза суспільством, самотності. Водночас цей текст сприймається як духовний опір автора тоталітарній дійсності, виразними є його вболівання за долю України і її майбутнє.

Традиційними, створеними в добу української незалежності, є діарійно-мемуарні твори Р. Іваничука – «Щоденник» [8], «Дороги вольні і невольні. Щоденники. 1991–1994» [6], «Записки сучасника і учасника. Щоденники 1995–1999, 2003–2005» [7]. Попри заголовкове маркування, щоденники Р. Іваничука мають виразні мемуарні ознаки. Ці тексти насичені публіцистичними роздумами, історіософськими сентенціями, внутрішніми монологами й авторськими відступами. Як і належить щоденнику, датування текстів у них наявне, однак маркування записів подається непослідовно й нерегулярно. Записи надто об'ємні за змістом й охоплюють великий часовий проміжок і сприймаються радше як мемуарні тексти. Вони відзначаються фрагментарністю; тематичний принцип викладу авторської думки у них порушується, а часовий вимір означається історичними подіями, обрамленими публіцистичними роздумами й оцінками. Нефікційний наратив Р. Іваничука можна кваліфікувати як щоденниково-есеїстичний із мемуарною підосною. Записи письменника ґрунтуються на ідеї історичної істини й моральної відповідальності.

Особливе місце у діарійній творчості належить Л. Танюку [18]. Упродовж 60-ти років – із 1956-го по 2016-й – митець вів щоденникові записи, що кількісно складають майже двісті переплетених зошитів і книг. За свідченням автора, у першозадумі видання розраховувалося на шістьдесят томів, і за його життя було видано тридцять сім книг щоденника. Записи сприймаються як своєрідний акт непокори й опору системі, вважаються способом особистісної і творчої самореалізації письменника. Як зазначає О. Стадніченко, цей діарійний масив «може бути віднесений до белетризованого типу щоденника, у якому хоч і витримані норми щоденникового канону, але наявні гармонійно вплетені риси новаторські, які дозволяють говорити про те, що зі щоденникових записів на тлі системно описуваного в хронологічному порядку постають образи доби, образи тих, хто її творив, образ автора як носія філософських, моральних, світоглядних позицій» [17, с. 171].

Структура щоденника Л. Танюка надзвичайно розмаїта за змістом і тематичним наповненням. У ньому, окрім висвітлення подій, уміщено різні за жанром тексти: численні коментарі, листи, нотатки, різні додатки, конспекти прочитаних творів, архівні документи, твори, що публікувалися у самвидаві, наукові розвідки, поезія, проза, рецензії на книги і спектаклі тощо. Особливістю щоденника є наявні у ньому нехудожні вставки – малюнки, фотодокументи, схеми, які візуалізують текст, віддзеркалюючи особливості тієї епохи. Увесь цей різномірний матеріал автор структурує в хронологічному порядку, створюючи єдиний щоденниковий дискурс. Цей мегатекст має багаторівневий поліструктурний характер, записи ведуться регулярно й мозаїчно вибудовуються в єдине метажанрове ціле. Характеризується вони поліфонічністю і виконують функцію архіву-альтернативи до офіційної радянської історії.

Доба постмодернізму змінює єдинопідхід до творення щоденника як жанру художньо-документальної прози. На нашу думку, усталені стереотипи щоденникової творчості руйнуються й видозмінюються у доробку Л. Танюка. Його діаріуш можна вважати перехідним етапом щоденникарства від епохи модернізму до постмодернізму.

Щоденник як жанр нефікційної прози в добу постмодернізму втрачає питому особливість поденної фіксації подій, натомість характеризується змішуванням жанрів і дискурсів, реконструкцією канону, грою із читачем й інтертекстуальністю. Композиційно це вже багатошаровий текст фрагментарної побудови,

часто з нотами іронічного самовияву, що потрактовуються як авторський текстувальний проєкт. О. Рарицький з цього приводу зазначає: «В епоху постмодернізму канони традиційного щоденника руйнуються, породжуючи його жанрові модифікації, як-от щоденник-містифікація (“Душа при свічці” П. Сороки); філософський щоденник (“Келія чайної троянди” К. Москальця); культурологічний щоденник (“Філософія страху, або ж Проклятий народ” В. Медведя); щоденник іронічної прози (“Спокуса вічністю” Н. Мориквас); епощоденник / історія-щоденник / художня варіація щоденника (“Щоденник страченої” М. Матіос, “Кожен день інший” Г. Пагутяк, “Щоденник Одиссея” Т. Гаврилів, “Щоденник Горгони” В. Рибачука)» [14, с. 57]. Цей ряд варто доповнити іншими постмодерними текстами з ознаками щоденникового дискурсу. Зокрема, до цього переліку доречно додати соціально-психологічний роман-щоденник Л. Костенко «Записки українського самашедшого», есе із щоденниковими рисами О. Забужко «Найдовша подорож» та інтелектуальний літопис революції «Let my people go: 15 текстів про українську революцію», а також есеїстичний роман із щоденниковими інтонаціями Ю. Андруховича «Таємниця».

До постмодерністського типу письма належать щоденники новітнього часу, створені під час російсько-української війни. Цим творам властива загострена емоційність, документальне тло, фрагментарне висвітлення подій, мозаїчна побудова тексту, нелінійне письмо й інтертекстуальна підоснова. Прочитуються вони як особиста сповідь автора, котрий усвідомлює себе частиною військових операцій, подій, буднів. Щоденник передає емоційно-психологічні стани автора, його болі, переживання і страхи, спосіб виживання під постійною загрозою смерті, скалічення, полону. Такі записи, попри публіцистичний стиль висловлювання, документують нелюдські злочини росіян у фокусі бачення письменника, фіксують пережиті події, є підґрунтям для комеморації колективної пам'яті. Через персональний досвід щоденники війни акумулюють психологічні стани наратора, його особисте сприйняття реалій часу і можливостей самореалізації в умовах екстремальних випробувань. Серед візрів жанру щоденники С. Асєєва «В ізоляції. Репортажі з окупованого Донбасу» (2017), А. Чеха «Точка нуль: нотатки з фронту» (2018), В. Маркуса «Сліди на дорозі: фронтові записи та есе» (2022), О. Михеда «Позивний для Йова. Хроніки вторгнення» (2023), А. Дроня «Гемінгвей нічого не знає» (2025) та ін.

Сучасна воєнна щоденникова проза розрахована на оприлюднення. Автори уникають інтимності записів, натомість намагаються максимально зачепити внутрішні порухи читача і донести до нього ті проблеми, які вони переживають. Жанр сьогодні перебуває в активній фазі творення і в нашому дослідженні не претендує на вичерпність.

Висновки. Щоденники в українській літературі справедливо вважаються одним із ключових генологічних різновидів художньо-документальної прози. Процеси творення жанру започатковуються ще в добу середньовіччя, діарійна творчість засвідчує приналежність до різних культурницьких епох й активно розвиваються у постмодерну добу. Тяглість розвитку жанру свідчить про спадкоємність щоденницької традиції. Визначальним для цього генологічного різновиду є суб'єктивна оцінка авторським «я» історичних процесів доби. Чисельністю щоденники поступається епістолярію і мемуаротворчості й корелюються на межі історичного документа і художньої творчості. Із дискретних сегментів, фіксованих датою творення, форматується цілісна / фрагментарна

історія його життя і творчості. Діарійні тексти сприймаються як метажанрове явище, і попри жанрове маркування, поєднують елементи мемуаристики, нотаток, філософсько-публіцистичних роздумів. Щоденник відбиває реалії часу: в умовах тоталітаризму стає актом духовного захисту, простором внутрішньої свободи і непокори системі, а в сучасних умовах російсько-української війни набуває екзистенційної сутності, історичної й культурної ваги і сприймається як акт духовного і фізичного спротиву російській окупації.

Список використаних джерел і літератури:

1. Агеева В. Геній і ціна компромісу. *Довженко без гриму: Листи, спогади, архівні знахідки* / упоряд. і коментар В. Агеевої і С. Тримбача. Київ: Комора, 2014. С. 395–405.
2. Винниченко В. Щоденник. Т. 1 (1911–1920) / редакція, вступ. стаття, прим. Г. Костюк. Едмонтон; Нью-Йорк: КІУС, 1980. 500 с.; Винниченко В. Щоденник. Т. 2 (1921–1925) / редакція, вступ. стаття, прим. Г. Костюк. Едмонтон; Нью-Йорк: КІУС: КІУС, 1983. 700 с.; Винниченко В. Щоденник. Т. 3 (1926–1928) / редакція Г. Костюк, упоряд. і прим. О. Мотиль. Київ; Едмонтон; Нью-Йорк: Смолоскип, 2010. 624 с.; Винниченко В. Щоденник. Т. 4 (1929–1931) / редакція Г. Костюк, упоряд. і прим. О. Мотиль. Київ; Едмонтон; Нью-Йорк: Смолоскип, 2012. 344 с.; Винниченко В. Щоденник. Т. 5 (1932–1936) / упоряд. і прим. О. Матвеева. Київ; Едмонтон; Нью-Йорк: Смолоскип, 2020. 596 с.
3. Гончар О. Щоденник: у 3 т. Київ: Веселка: Т. 1: (1943–1967). 2002. 455 с.; Т. 2: (1968–1983). 2003. 607 с.; Т. 3: (1984–1995). 2004. 606 с.
4. Довженко О. Щоденникові записи (1939–1956) / уклад. С. Тримбач; післям. О. Красовицький; художн.-оформ. О. Іванова. Харків: Фоліо, 2015. 720 с.
5. Єфремов С. Щоденник: 1923–1929 рр. Київ: Газета «Рада», 1997. 848 с.
6. Іваничук Р. Дорогі вольні і невольні. Щоденники 1991–1994. Харків: Фоліо, 2016. 580 с.
7. Іваничук Р. Записки сучасника й учасника: Щоденники. 1995–1999, 2003–2005. Харків: Фоліо, 2018. 512 с.
8. Іваничук Р. Нещоденний щоденник. Львів: Літопис, 2005. 216 с.
9. Коцюбинська М. Історія, оркестрована на людські голоси. Екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної літератури. Київ: Києво-Могилянська академія, 2008. 70 с.
10. Лебідь-Гребенюк С. Поетика строкаатої книжки: Шевченків щоденник у контексті діярної літератури ХІХ століття. Київ: Критика, 2025. 280 с.
11. Любченко А. Щоденник. Торонто, Онтаріо: Нові дні. 1951. 151 с.
12. Огієнко І. Моє життя: автобіографічна хронологічна канва. Житомир: Полісся, 2002. 120 с.
13. Панченко В. Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості: книга розвідок та мандрівок. Київ: Твім інтер, 2004. 288 с.
14. Рарицький О. Партитури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників): монографія. Київ: Смолоскип, 2016. 488 с.
15. Симоненко В. Зажинок: поезія, проза, статті, виступи, щоденник, листи, спогади про Василя Симоненка, літературознавчі студії. Черкаси: Брама-Україна, 2011. 536 с.
16. Соловей Е. Суспільна і літературна доба в щоденниках Сергія Єфремова. *Єфремов С. Щоденник: 1923–1929 рр.* Київ: Газета «Рада», 1997. С. 21–30.
17. Стадніченко О. Рецепція постатей письменників і митців у щоденнику «Лінія життя» Л. Танюка. *Вісник Запорізького національного університету.* 2013. № 1. С. 165–171.

18. Танюк Л. Твори: в 60 т. Щоденники 1959–1960 рр. Київ: «Альтерпрес», 2003–2006. Т. 2–8.
19. Тимошик М. Його бій за державність. Київ: Наша культура і наука, 2017. 376 с.
20. Шевченко Т. Щоденник / упорядн., автор передм. та прим. проф. Л. Ушкалов. 2-е вид. Харків: Видавець О. Савчук, 2018. 416 с.

References:

1. Aheieva, V. (2014). Henii i tsina kompromisu [Genius and the price of compromise]. *Dovzhenko bez hrymu: Lysty, spohady, arkhivni znakhidky [Dovzhenko without makeup: Letters, memories, archival finds]* / V. Aheieva, & S. Trymbach (Eds.). Kyiv: Komora. P. 395–405. (in Ukr.).
2. Vynnychenko, V. (1980). *Shchodennyk [Diary]* (Vol. 1: 1911–1920) / ed. H. Kostiuk. Edmonton; New York: CIUS. Vynnychenko, V. (1983). *Shchodennyk [Diary]* (Vol. 2: 1921–1925) / ed. H. Kostiuk. Edmonton; New York: CIUS. Vynnychenko, V. (2010). *Shchodennyk [Diary]* (Vol. 3: 1926–1928) / ed. H. Kostiuk; Comp. O. Motyl. Kyiv; Edmonton; New York: Smoloskyp. Vynnychenko, V. (2012). *Shchodennyk [Diary]* (Vol. 4: 1929–1931) / ed. H. Kostiuk; Comp. O. Motyl. Kyiv; Edmonton; New York: Smoloskyp. Vynnychenko, V. (2020). *Shchodennyk [Diary]* (Vol. 5: 1932–1936). Comp. O. Matveieva. Kyiv; Edmonton; New York: Smoloskyp. (in Ukr.).
3. Honchar, O. (2002). *Shchodennyk [Diary]* (Vol. 1: 1943–1967). Kyiv: Veselka. Honchar, O. (2003). *Shchodennyk [Diary]* (Vol. 2: 1968–1983). Kyiv: Veselka. Honchar, O. (2004). *Shchodennyk [Diary]* (Vol. 3: 1984–1995). Kyiv: Veselka. (in Ukr.).
4. Dovzhenko, O. (2015). *Shchodennykovi zapysy (1939–1956) [Diary entries (1939–1956)]* / comp. S. Trymbach. Kharkiv: Folio. (in Ukr.).
5. Yefremov, S. (1997). *Shchodennyk: 1923–1929 [Diary: 1923–1929]*. Kyiv: Hazeta «Rada». (in Ukr.).
6. Ivanychuk, R. (2016). *Dorohi volni i nevolni. Shchodennyky 1991–1994 [Dear free and unfree ones. Diaries 1991–1994]*. Kharkiv: Folio. (in Ukr.).
7. Ivanychuk, R. (2018). *Zapysky suchasnyka y uchashnyka: Shchodennyky 1995–1999, 2003–2005 [Notes of a contemporary and participant: Diaries]*. Kharkiv: Folio. (in Ukr.).
8. Ivanychuk, R. (2005). *Neshchodennyi shchodennyk [An extraordinary diary]*. Lviv: Litopys. (in Ukr.).
9. Kotsiubynska, M. (2008). *Istoriia, orkestrovana na liudski holosy [History orchestrated by human voices]*. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy. (in Ukr.).
10. Lebid-Hrebenuk, Ye. (2025). *Poetyka strokatoi knyzhky: Shevchenkiv shchodennyk u konteksti diarnoi literatury XIX stolittia [Poetics of a variegated book]*. Kyiv: Krytyka. (in Ukr.).
11. Liubchenko, A. (1951). *Shchodennyk [Diary]*. Toronto, Ontario: Novi Dni. (in Ukr.).
12. Ohienko, I. (2002). *Moie zhyttia: avtobiohrafichna khronolohichna kanva [My life: An autobiographical chronological outline]*. Zhytomyr: Polissia. (in Ukr.).
13. Panchenko, V. (2004). *Volodymyr Vynnychenko: paradoksy doli i tvorchosti [Volodymyr Vynnychenko: Paradoxes of fate and creativity]*. Kyiv: Twim Inter. (in Ukr.).
14. Rarytskyi, O. (2016). *Partytury tekstu i dukhu: Khudozhno-dokumentalna proza ukrainskykh shchodennykiv: monohrafiia [Scores of Text and Spirit: The Artistic and Documentary Prose of the Ukrainian Sixtiers: monograph]*. Kyiv: Smoloskyp. (in Ukr.).
15. Symonenko, V. (2011). *Zazhynok: poeziia, proza, shchodennyk, lysty [Harvest: Poetry, prose, diary, letters]*. Cherkasy: Brama-Ukraina. (in Ukr.).
16. Solovei, E. (1997). *Suspilna i literaturna doba v shchodennykakh Serhii Yefremova [Social and literary era in Serhii Yefremov's diaries]*. / S. Yefremov, *Shchodennyk: 1923–1929*. Kyiv: Hazeta «Rada». Pp. 21–30. (in Ukr.).

17. Stadnichenko, O. (2013). Retseptsiia postatei pysmennykiv i myttsiv u shchoden-nyku «Liniia zhyttia» L. Taniuka [Reception of Writers and Artists in L. Taniuk's «Line of Life» Diary]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. Vyp. 1. S. 165–171. (in Ukr.).
18. Taniuk, L. (2003–2006). *Tvory: V 60 t. Shchodennyky 1959–1960 rr.* [Works: in 60 volumes. Diaries 1959–1960] (Vols. 2–8). Kyiv: Alterpres. (in Ukr.).
19. Tymoshyk, M. (2017). *Yoho bii za derzhavnist* [His struggle for statehood]. Kyiv: Nasha kultura i nauka. (in Ukr.).
20. Shevchenko, T. (2018). *Shchodennyk* [Diary] (2nd ed.) / ed. L. Ushkalov. Kharkiv: Oleksandr Savchuk. (in Ukr.).

Olesia Trofymyk

DIARY SELF-REFLECTION IN THE CULTURAL AND HISTORICAL CHRONOTOPE

The article examines diary writing in Ukrainian literature from the perspective of interpreting the diary genre as one of the key genres of literary and documentary prose. The focus of the study encompasses texts ranging from the medieval period to contemporary postmodern practices, as well as notebooks created during the Russian–Ukrainian war. The broad corpus of analyzed texts demonstrates the continuity of the diaristic tradition. The defining feature of diaries that distinguishes them from other forms of non-fiction prose is the subjective evaluation of the authorial self within the context of the historical processes of the period. It is noted that diaristic texts are perceived as a meta-genre phenomenon that combines elements of memoir writing, notes, and philosophical as well as journalistic reflection.

Writers' diary writing is often represented in meta-genre invariants, such as notes, epistolary diary entries, and memoir records. Fragments of diaristic texts can usually be easily identified within the multi-genre corpus of an author's literary and documentary prose, which testifies to the meta-genre unity of this type of writing. For instance, the manuscript edition by I. Ohienko *Diary Records of Metropolitan Ilarion* (Winnipeg) contains fragments of diary reflections, brief entries, and spiritual notes that are read as an integrated whole. A part of I. Ohienko's *Autobiography* is written in the form of consecutive daily or weekly entries, which can justifiably be classified as a single complete text.

The conclusions emphasize that the diary reflects the realities of its time: under conditions of totalitarianism, it becomes an act of spiritual self-defense, a space of inner freedom and resistance to the system; in the contemporary context of the Russian-Ukrainian war, it acquires existential, historical, and cultural significance and is perceived as an act of both spiritual and physical resistance to the Russian occupier.

Key words: artistic-documentary prose, diary, portrait, author, text, types of diary, metagenre, poetry.

Отримано: 15.01.2026 р.

Прийнято до друку після рецензування: 07.03.2026 р.

Опубліковано: 25.05.2026 р.